

Obsah

1 ÚVOD K ŘEŠENÍ FYZIKÁLNÍCH ÚLOH	5
2 MECHANIKA	13
2.1 Kinematika	13
2.2 Dynamika	25
2.3 Mechanická práce a energie	36
2.4 Gravitační pole	43
2.5 Mechanika tuhého tělesa	50
2.6 Mechanika tekutin	61
3 MOLEKULOVÁ FYZIKA A TERMIKA	69
3.1 Základní poznatky	69
3.2 Vnitřní energie, práce a teplo	71
3.3 Ideální plyn	76
3.4 Pevné látky	83
3.5 Kapaliny	86
3.6 Změny skupenství látek	89
4 MECHANICKÉ KMITÁNÍ A VLNĚNÍ	93
4.1 Kmitání mechanického oscilátoru	93
4.2 Mechanické vlnění	107
5 ELEKTRINA A MAGNETISMUS	112
5.1 Elektrické pole	112
5.2 Elektrický proud v pevných látkách	119
5.3 Magnetické pole	150
5.4 Střídavý proud	163
5.5 Elektromagnetické kmitání a vlnění	179
6 OPTIKA	188
6.1 Základní pojmy optiky	188
6.2 Vlnové vlastnosti světla	195
6.3 Zobrazení zrcadlem a čočkou	201
6.4 Energie záření	212
7 SPECIÁLNÍ TEORIE RELATIVITY	216
8 FYZIKA ATOMU	219
8.1 Elektronový obal atomu	219
8.2 Jádro atomu	222
9 ASTROFYZIKA	230
VÝSLEDKY ÚLOH	234

2 MECHANIKA

2.1 Kinematika

Průměrná rychlost

1. Vyjádřete rychlosti $10 \text{ m} \cdot \text{s}^{-1}$, $20 \text{ m} \cdot \text{s}^{-1}$, $30 \text{ m} \cdot \text{s}^{-1}$ a $40 \text{ m} \cdot \text{s}^{-1}$ v kilometrech za hodinu.
2. Vyjádřete rychlosti $18 \text{ km} \cdot \text{h}^{-1}$, $54 \text{ km} \cdot \text{h}^{-1}$ a $90 \text{ km} \cdot \text{h}^{-1}$ v metrech za sekundu.
3. Automobil ujel vzdálenost 180 km za 2,5 hodiny. Jaká byla jeho průměrná rychlost?
4. Rychlík ujel mezi dvěma stanicemi dráhu 7,5 km za 5 minut. Určete jeho průměrnou rychlost v jednotkách $\text{m} \cdot \text{s}^{-1}$ a $\text{km} \cdot \text{h}^{-1}$.
5. Cyklista projel dráhu 3 km za 10 minut. Jaká byla jeho průměrná rychlost? Jakou dráhu by ujel při této průměrné rychlosti za půl hodiny?
6. Automobil projel úsek silnice 600 m za dobu 40 s. Na tomto úseku byla dopravní značkou předepsána nejvyšší dovolená rychlost $40 \text{ km} \cdot \text{h}^{-1}$. O jakou hodnotu překročil řidič automobilu tuto rychlost?
7. Automobil jel tři čtvrtiny celkové doby jízdy rychlostí $90 \text{ km} \cdot \text{h}^{-1}$, zbývající dobu jízdy rychlostí $50 \text{ km} \cdot \text{h}^{-1}$. Vypočítejte jeho průměrnou rychlost.

Řešení

$$v_1 = 90 \text{ km} \cdot \text{h}^{-1}, \quad v_2 = 50 \text{ km} \cdot \text{h}^{-1}, \quad t_1 = 3t/4, \quad t_2 = t/4; \quad v_p = ?$$

Průměrnou rychlost v_p určíme jako podíl celkové dráhy s a doby t , za kterou automobil tuto dráhu ujede, tedy

$$v_p = \frac{s}{t}.$$

Za dobu t_1 ujede automobil při rychlosti v_1 dráhu $s_1 = v_1 t_1 = 3v_1 t/4$, za dobu t_2 při rychlosti v_2 dráhu $s_2 = v_2 t_2 = v_2 t/4$. Celková dráha je pak

$$s = s_1 + s_2 = 3v_1 t/4 + v_2 t/4 = (3v_1 + v_2)t/4$$

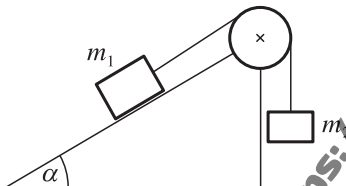
a průměrná rychlost

$$v_p = \frac{s}{t} = \frac{3v_1 + v_2}{4}.$$

Pro dané hodnoty je $v_p = 80 \text{ km} \cdot \text{h}^{-1}$.

109. Po nakloněné rovině, která svírá s vodorovnou rovinou úhel $\alpha = 30^\circ$ sjíždí dřevěný kvádr. Určete velikost jeho zrychlení. Síly působící proti pohybu neuvažujte. Dosazujte $g = 10 \text{ m} \cdot \text{s}^{-2}$.

110. Na nakloněné rovině, která svírá s vodorovnou rovinou úhel $\alpha = 30^\circ$, leží dřevěný kvádr o hmotnosti $m_1 = 3 \text{ kg}$ spojený vláknem s tělesem o hmotnosti $m_2 = 2 \text{ kg}$ (obr. 2-13). Určete velikost zrychlení obou těles. Síly působící proti pohybu neuvažujte. Dosazujte $g = 10 \text{ m} \cdot \text{s}^{-2}$.

Obr. 2-13

Síly působící proti pohybu

V úlohách 111 – 125 dosazujte tíhové zrychlení $g = 10 \text{ m} \cdot \text{s}^{-2}$.

111. Po vodorovné podlaze posunujeme bednu o hmotnosti 80 kg. Jak velkou silou vodorovného směru musíme na ni působit, aby konala rovnoměrný pohyb? Součinitel smykového tření mezi bednou a podlahou je 0,7.

112. Po vodorovné podložce posunujeme rovnoměrným pohybem kvádr o hmotnosti 600 g, přičemž na něj působíme vodorovnou silou o velikosti 1,2 N. Určete hodnotu součinitele smykového tření mezi kvádrem a podložkou.

113. Kvádr o hmotnosti 2 kg udržujeme na vodorovné rovině v přímočarém rovnoměrném pohybu stálou silou, která se rovná $1/4$ tíhy kvádrů. Určete a) hodnotu součinitele smykového tření, b) velikost třecí síly, zatížíme-li kvádr závažím o hmotnosti 10 kg.

114. Proč musíme při měření velikosti třecí síly (viz předchozí úlohu) na počátku pohybu vždy těleso mírně postrčit?

115. Proč mažeme kluzné plochy strojů olejem?

116. Proč stykové plochy předmětů, které chceme slepit, předem zdrsnujeme a odmašťujeme?

117. Který hřebík vytáhneme ze dřeva snadněji, hřebík čistý, nebo rezavý? Odpověď zdůvodněte.

118. Proč podkládáme těžká tělesa při přemísťování válečky nebo oblými tyčemi?

Pohyby v centrálním gravitačním poli

246. Určete velikost kruhové rychlosti a oběžnou dobu družice, která obíhá kolem Země ve výšce 630 km nad zemským povrchem. Hmotnost Země je $6 \cdot 10^{24}$ kg, poloměr Země 6370 km.

247. Určete velikost rychlosti Měsíce, který opisuje kolem Země kružnici o poloměru 384 000 km. Hmotnost Země je $6 \cdot 10^{24}$ kg.

248. Určete velikost kruhové rychlosti dvou družic, které se pohybují ve výškách R_Z a $2R_Z$ nad povrchem Země. Hmotnost Země je $6 \cdot 10^{24}$ kg, poloměr Země 6370 km.

249. V jaké výšce nad povrchem Země obíhá družice, jejíž kruhová rychlost je polovina kruhové rychlosti při povrchu Země? Vyjádřete pomocí poloměru Země R_Z .

250. Jak by se změnila velikost kruhové rychlosti družice, kdyby se a) její vzdálenost od středu Země zdvojnásobila, b) její hmotnost zdvojnásobila?

251. V jaké výšce nad povrchem Země obíhá stacionární družice, která je stále nad tímž místem rovníku?

Řešení

Doba oběhu stacionární družice je stejná jako perioda Země $T = 24 \text{ h} = 86400 \text{ s}$. Označíme-li h výšku družice nad povrchem Země, pak za dobu T družice opíše dráhu $2\pi(R_Z + h)$ a její rychlost bude

$$v = \frac{2\pi(R_Z + h)}{T}.$$

Rychlost družice lze však také vyjádřit jako kruhovou rychlost

$$v_k = \sqrt{\frac{\chi M_Z}{R_Z + h}}.$$

Porovnáme-li pravé strany obou vztahů, dostáváme rovnici

$$\frac{2\pi(R_Z + h)}{T} = \sqrt{\frac{\chi M_Z}{R_Z + h}},$$

ze které postupnými úpravami vyjádříme výšku

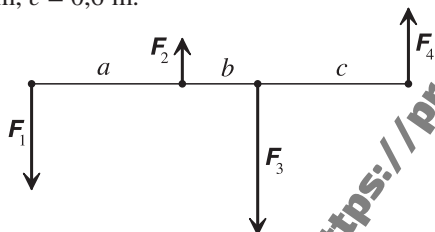
$$h = \sqrt[3]{\frac{\chi M_Z T^2}{4\pi^2}} - R_Z.$$

Pro známé hodnoty M_Z , R_Z a T je $h = 35900 \text{ km}$. Porovnáme-li tuto hodnotu s poloměrem Země, dostaneme $h = 5,6R_Z$.

Pro dané hodnoty je $d \approx 1,2$ m.

Výslednice sil má velikost 60 N, má stejný směr jako síly F_2 a F_3 a její působíště je ve vzdálenosti přibližně 1,2 m vpravo od bodu A.

274. Najděte velikost výslednice a polohu jejího působíště pro soustavu čtyř rovnoběžných sil, znázorněných na obr. 2-26. Velikosti sil jsou $F_1 = 400$ N, $F_2 = 200$ N, $F_3 = 500$ N, $F_4 = 300$ N, vzájemné vzdálenosti působíšť sil jsou $a = 0,6$ m, $b = 0,3$ m, $c = 0,6$ m.

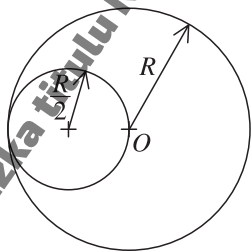
Obr. 2-26

275. Určete polohu těžiště stejnorodého tělesa zhotoveného z ocele (obr. 2-27). Těleso se skládá z válcové tyče o délce 30 cm a průměru 1 cm, na jejímž jednom konci je připevněn válec o průměru 6 cm a výšce 4 cm a na druhém konci válec o průměru 3 cm a výšce 2 cm. Osa tyče prochází středy podstav obou válců.

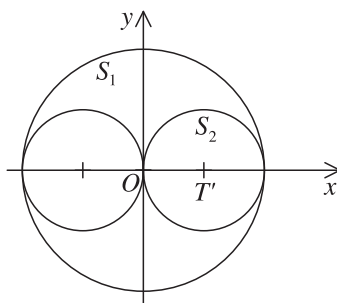

Obr. 2-27

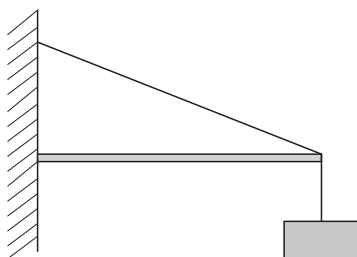
276. V homogenní kruhové desce o zanedbatelné tloušťce a poloměru R je vyříznut kruhový otvor o poloměru $R/2$ podle obr. 2-28. Určete polohu těžiště T tohoto útvaru.

Obr. 2-28

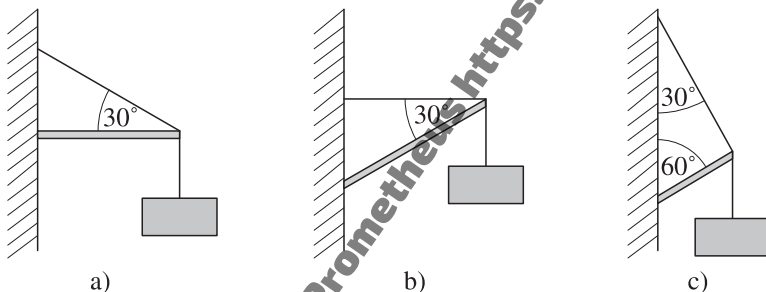

Obr. 2-29

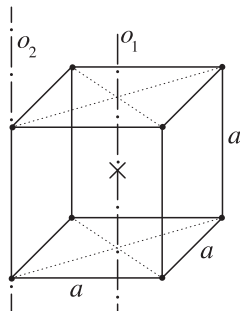
Obr. 2-33

284. Vypočítejte síly, kterými těleso o hmotnosti 50 kg působí na trám a na drát, je-li zavěšeno podle obr. 2-34a, b, c.

Obr. 2-34

285. Ve vrcholech krychle o straně 0,2 m, zhotovené z drátu o zanedbatelně malé hmotnosti, jsou umístěny kuličky o hmotnostech 0,1 kg (obr. 2-35). Vypočítejte moment setrvačnosti této soustavy a) vzhledem k ose o_1 rovnoběžné se stranami a jdoucí středem krychle, b) vzhledem k ose o_2 jdoucí jednou hranou krychle. Kuličky považujte za hmotné body.

Obr. 2-35

132. Hliníková tyč má při teplotě $10\text{ }^{\circ}\text{C}$ délku $2,0\text{ m}$, objem $5,0 \cdot 10^{-3}\text{ m}^3$ a hustotu $2700\text{ kg} \cdot \text{m}^{-3}$. Teplotní součinitel délkové roztažnosti hliníku je $24 \cdot 10^{-6}\text{ K}^{-1}$. Tyč zahřejeme na teplotu $60\text{ }^{\circ}\text{C}$. Určete a) o jakou délku se tyč prodlouží, b) o kolik se zvětší objem tyče, c) jakou hustotu má tyč při teplotě $60\text{ }^{\circ}\text{C}$.

3.5 Kapaliny

133. Vysvětlete a) proč jsou špičky inkoustových psacích per zakončeny velmi úzkou štěrbinou, b) proč je v petrolejové lampě knot, c) jak souvisí vlnutí staveb s pórovitostí zdiva.

134. Z vodovodního kohoutku odkapává voda. Kdy mají kapky větší hmotnost, je-li voda teplá, nebo studená? Vysvětlete.

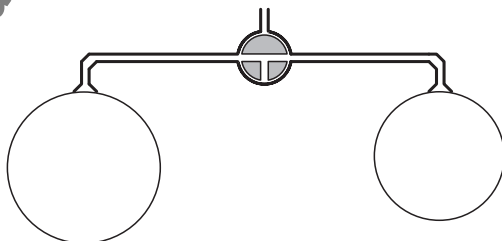
135. Na obdélníkovém drátěném rámečku s pohyblivou příčkou o délce 6 cm je napnuta mydlinová blána. Povrchové napětí mýdlového roztoku je $0,04\text{ N} \cdot \text{m}^{-1}$. Vypočítejte a) jak velkou silou udržíme příčku v rovnováze, b) jaký je přírůstek povrchové energie obou stran blány, posuneme-li příčku o 5 cm .

136. Na hladinu vody opatrně položíme jehlu z chromniklové oceli. Jaký smí být nanejvýš průměr jehly, aby ji povrchová vrstva vody udržela? Hustota chromniklové oceli je $7900\text{ kg} \cdot \text{m}^{-3}$, povrchové napětí vody je $0,073\text{ N} \cdot \text{m}^{-1}$. Počítejte za předpokladu, že jehla má po celé délce stejný průměr.

137. Vypočítejte povrchovou energii kulové kapky vody o poloměru 2 mm . Povrchové napětí vody je $0,073\text{ N} \cdot \text{m}^{-1}$. Kolikrát se zvětší povrchová energie, jestliže se tato kapka vody rozpráší na kapičky o poloměru $2 \cdot 10^{-6}\text{ m}$?

138. Jaký je přetlak uvnitř mýdlové bubliny o průměru 2 cm , je-li povrchové napětí mýdlového roztoku $0,040\text{ N} \cdot \text{m}^{-1}$?

139. Na koncích skleněné trubičky vyfoukneme pomocí trojcestného kohoutu dvě mýdlové bubliny o různých poloměrech. Co se stane, když obě bubliny propojíme (obr. 3-11)? Vysvětlete.

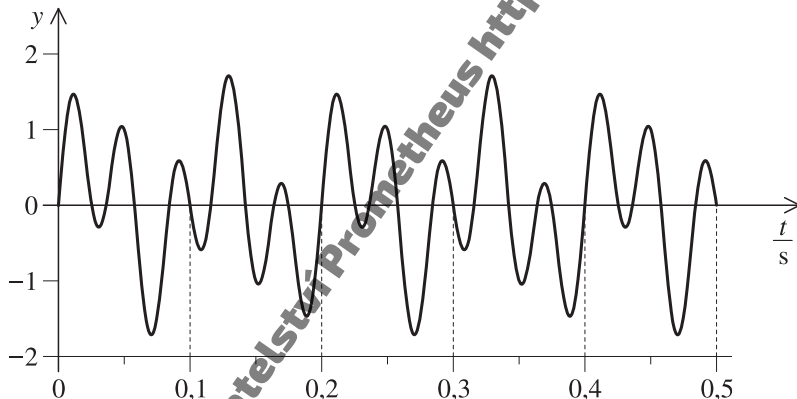
Obr. 3-11

4 MECHANICKÉ KMITÁNÍ A VLNĚNÍ

4.1 Kmitání mechanického oscilátoru

Perioda a frekvence kmitání

1. Komorní „a“ má frekvenci 440 Hz. Určete periodu tohoto kmitání.
2. Časový signál v rozhlasu je tvořen čtyřmi zvukovými značkami o frekvenci 1000 Hz, z nichž první tři mají trvání po 100 ms a čtvrtá 500 ms. Kolik kmitů při každé značce proběhne?
3. Na obr. 4-1 je časový diagram kmitání. Určete jeho frekvenci a periodu.

Obr. 4-1

4. Záznam kmitavého děje je pořizován zapisovačem, v němž se registrační papír pohybuje rovnoměrně rychlostí o velikosti $2 \text{ cm} \cdot \text{s}^{-1}$. Jedna perioda kmitavého děje má na záznamu délku 8 mm. Určete frekvenci kmitavého děje.
5. Registrační papír v elektrokardiografu se pohybuje rovnoměrně rychlostí o velikosti $20 \text{ mm} \cdot \text{s}^{-1}$. Jakou délku bude mít záznam jedné periody činnosti srdce, které vykoná 72 tepů na minutu?

Kinematika harmonického kmitání

6. Hmotný bod kmitá harmonicky. Které veličiny charakterizující jeho pohyb (okamžitá výchylka, amplituda výchylky, perioda, frekvence, fáze, rychlost, zrychlení) jsou při pohybu konstantní a které se mění?

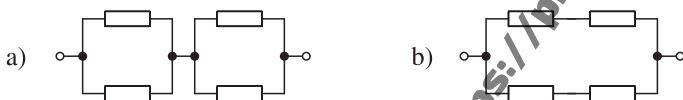

139. Tři stejné rezistory jsou spojeny dvojím způsobem podle obr. 5-14. Určete odpory obvodů.

Obr. 5-14

140. Čtyři stejné rezistory jsou spojeny dvojím způsobem podle obr. 5-15. Dokažte, že celkový odpor obou obvodů je stejný.

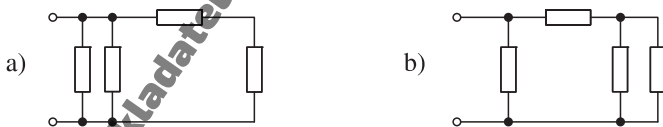

Obr. 5-15

141. Čtyři stejné rezistory jsou spojeny dvojím způsobem podle obr. a) 5-16, b) 5-17. Určete, při kterém spojení má obvod větší celkový odpor.

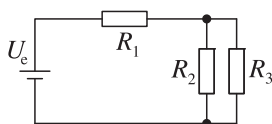

Obr. 5-16

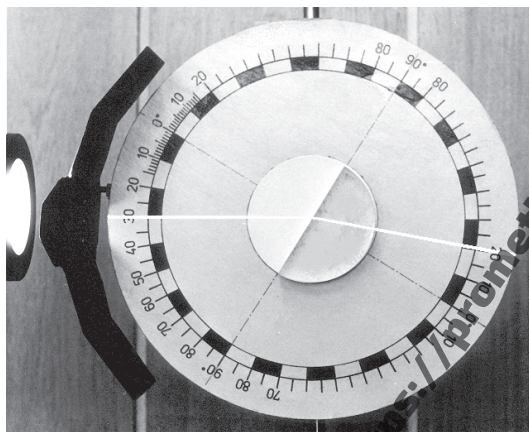

Obr. 5-17

142. Ke zdroji o elektromotorickém napětí $4,5 \text{ V}$ a vnitřním odporu $0,5 \Omega$ je připojen obvod, jehož schéma je na obr. 5-18. Rezistory mají odpor $R_1 = 3 \Omega$, $R_2 = 2 \Omega$, $R_3 = 6 \Omega$. Určete proud, který prochází rezistorem R_3 .

Obr. 5-18

Obr. 6-5

24. Na dno šálku na kávu položte minci a odstupte od šálku tak daleko, aby mince byla zcela zakryta okrajem šálku. Pak požádejte spolužáka, aby do šálku nalil vodu. Minci znovu uvidíte. Vysvětlíte a provedte náčrtek pokusu.
25. Chlapec se chce dotknout tyčí předmětu v hloubce 40 cm pod hladinou vody. V jaké vzdálenosti od předmětu se tyč dotkne dna, jestliže tyč svírá s vodorovným směrem úhel 45° ?
26. Úhel dopadu paprsku na povrch vody ($n_v = 1,33$) je 40° . Jaký musí být úhel dopadu na povrch skla ($n_s = 1,50$), aby úhel lomu byl stejný jako v prvním případě?
27. Světelný paprsek prochází rozhraním mezi vodou a sklem. Úhel dopadu je 35° . Určete úhel lomu. Použijte hodnoty indexu lomu z předcházející úlohy.
28. Jaký musí být úhel dopadu na povrch skla o indexu lomu 1,7, aby úhel lomu byl roven polovině úhlu dopadu?

Řešení

$$n = 1,7, \quad \beta = \alpha/2; \quad \alpha = ?$$

Poněvadž úhel dopadu β musí splňovat podmínku $\beta = \alpha/2$, napíšeme zákon lomu ve tvaru

$$\frac{\sin \alpha}{\sin \alpha/2} = n.$$

Použijeme vzorec pro funkci dvojnásobného argumentu $\sin 2\alpha = 2 \sin \alpha \cos \alpha$ a vztah pro zákon lomu upravíme na tvar